

ЧИННІСТЬ, АВТОРИТЕТНІСТЬ І РЕПУТАЦІЯ: РЕФЛЕКСІЇ ЩОДО СТАТТІ П. ВЕСТЕРМАН

К. ГОРОБЕЦЬ

*кандидат юридичних наук, докторант, доцент
кафедри загальнотеоретичної юриспруденції
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)*

Вступ

Стаття професора П. Вестерман «Чинність: репутація правил» є цікавою у багатьох аспектах. Насамперед вона пропонує оригінальний і свіжий погляд на юридичну чинність – поняття, яке навряд чи можна віднести до розряду суперечливих як у середовищі юристів-практиків, так і в спільноті філософів права. Чинність сприймається як самоочевидна річ, настільки базова і проста, що її призначення та функціональність стають питанням дуже зрідка. У більшості практичних ситуацій чинність є своєрідним показником того, чи є певний юридичний артефакт – окрема норма, закон загалом, заповіт, договір, будь-що – належною підставою для дії, як-то ухвалення рішення, надання чи відмова у праві, покладення юридичного обов'язку тощо. Саме таке розуміння чинності закріпилося в юриспруденції завдяки працям Г. Кельзена і Г. Харта, для яких чинність є критерієм нормативності. Якщо для Г. Кельзена феномен чинності постає радше як логічна проблема, яку він вирішує за допомогою введення поняття «grundnorm», то Г. Харт розглядає чинність під кутом зору суто практичних питань, які вирішує юрист у своїй повсякденній діяльності. Правило визнання у концепції Г. Харта якраз і виконує роль критерію юридичної чинності: якщо в межах певної правової системи визнано, що правила, які приймаються парламентом, є юридично обов'язковими для всіх, то тим самим презюмується чинність усіх актів, що походять від парламенту, а також усіх інших актів, що ухвалені на їх основі, аж до окремого заповіту чи протоколу. У такій схемі немає нічого незвичного чи парадоксального, вона сприймається як належне і не потребує жодних заглиблень у природу права.

Однак П. Вестерман чітко й недвозначно окреслює своє основне питання: якщо чинність є презюмованою характеристикою правових артефактів за джерелом їх походження (парламент або інший компетентний орган), то як бути з м'яким правом? Чи є воно чинним? Якщо ні, то чи є воно правом? Якщо так, то як тоді бути з усталеною традицією юридичного позитивізму, в якій чинності відводиться ключова роль – відмежування юридично обов'язкового від неюридичного (хоча можливо й обов'язкового, як у випадку з моральними прин-

© К. Горобець, 2016

ципами). Як бути в ситуації, коли певне джерело м'якого права, яке походить від неналежного (в традиційному розумінні) суб'єкта, скажімо, професійної асоціації чи кола експертів, має значення для своїх адресатів і сприймається настільки ж вагомим (чи навіть більш вагомим), як і звичайний закон? Чи є це джерело м'якого права чинним?

Ці всі питання можуть розглядатися на основі двох відмінних підходів. З одного боку, м'якому праву взагалі можна відмовити в юридичній чинності. Такий підхід практикується доволі широко, і в його межах м'яке право розглядається винятково під кутом зору *de lege ferenda* [1; 2]. Власне, такий підхід домінує й у вітчизняній юриспруденції, яка поки що, на жаль, критично мало уваги приділяє м'якому праву і проблемам його чинності. Мабуть, це пов'язано з тим, що низка проблем у традиційному твердому праві сприймається як більш «серйозний» предмет дослідницької уваги, тоді як м'яке право розглядається як щось менш важливе і «не зовсім право». З другого боку, є сенс здійснити критичну реконструкцію самого поняття чинності, адаптувати його до нових умов, у яких існує сучасне право. Якраз другим шлях обирає П. Вестерман, узявши на озброєння низку цікавих аналогій і свіжих ідей.

Слід окремо наголосити на суто термінологічному нюансі. В українській мові слово «чинність» має набагато вужче коло значень, ніж англomовне слово «*validity*». Як синонім для прикметника «чинний» в українській мові вживається слово «дійсний» (можна часто натрапити на вислови «дійсний закон», «дійсний договір», «дійсний заповіт» тощо), однак якщо поставити запитання про саму природу цієї характеристики певного юридичного артефакту і трансформувати його в іменник, то поняття «дійсність» одразу ж наводить на асоціації з «реальністю». У цьому є сенс, оскільки в межах класичної кельзенівської традиції «дійсність» і «чинність» щодо права є синонімами – дійсне правило є чинним, і чинне правило є дійсним у тому сенсі, що його чинність є критерієм його існування [3]¹. Однак і в перекладі праці П. Вестерман, і в цій статті я використовую саме слово «чинність». Це найближчий еквівалент, хоча він, очевидно, не дає змоги відобразити всі відтінки значень англomовного поняття «*validity*», яке має багато однокореневих слів, серед яких, зокрема, «*value*» – цінність. В англійській мові слово «*validity*» є елементом повсякденного вжитку пересічної людини непорівнянно більшою мірою, ніж суто професійне україномовне слово «чинність». Це дає можливість П. Вестерман звертатися до доволі несподіваних аналогій, які навряд чи є можливими в українській мові з суто лінгвістичних причин². Усе це слід мати на увазі під час ознайомлення із концепцією чинності, пропонованою П. Вестерман.

¹ Відомий коментатор Г. Кельзена аргентинський філософ права Є. Булігін зазначає: «Правова норма чи <...> правовий порядок “діє” чи “є діючим” для людей, що входять у спільноту. У цьому сенсі дієвість є специфічною формою існування права. Якщо специфічне існування правової норми чи порядку, який із цих норм складається, позначається як “дійсність”, то в цьому проявляється той особливий спосіб, яким ця норма чи цей порядок викривають своє буття» [4, 254].

² Так, до прикладу, в статті наводиться аналогія з грошима. В англійській мові те, що українською звучить як «справжня банкнота», тобто неспальшована, англійською звучить як «*valid bill*», тобто «чинна банкнота». Загалом немає нічого неправильного чи неточного в такому вжитку слів в українській мові, однак очевидно, що українці так не говорять: слово «чинність», хоча й відповідає смислу сказаного, загалом «не підходить».

Небінарна концепція чинності: загальна характеристика

Не вдаючись у глибокий переказ статті П. Вестерман, слід зупинитися на ключових позиціях її бачення феномена чинності. Загалом можна виокремити три фундаментальні тези, на яких базується аналізований концепт у його представленні нідерландською дослідницею. Першу тезу можна назвати «тезою про лінійність чинності» і сформулювати таким чином: «Чинність є не бінарним, а лінійним параметром, а отже, окремий юридичний артефакт може мати меншу або більшу чинність у порівнянні з іншими юридичними артефактами». У більшості юристів (як практиків, так і науковців) такий підхід до чинності спершу викликає щонайменше подив, настільки узвичаєним є сприйняття чинності як бінарного параметру юридичних феноменів: договір може бути або чинним, або нечинним, так само як закон, норма чи судове рішення, – тут немає жодних «відтінків сірого». І дійсно, якщо сприймати чинність винятково як «поріг нормативності», тобто як критерій, що відрізняє обов'язкове від необов'язкового, то жодної лінійності у розумінні чинності бути не може. Однак у повсякденному житті можна часто спостерігати ситуації, коли той чи інший документ у порівнянні з іншими документами того ж класу розглядається як сумнівний, або такий, що «не котується». «Не котуватися» може диплом сумнівного вишу або ж довіреність, завірена нотаріусом із поганою репутацією, тощо. У таких ситуаціях сам факт формальної чинності може не ставитися під питання, хоча до нього імпліцитно звертаються (хто видав документ?). Однак певний аспект порівняння може бути, оскільки він пов'язується із нашою довірою до органу або компетентної особи, який/яка є творцем певного юридичного артефакту¹.

Утім для П. Вестерман критерій належного походження є лише одним із елементів чинності, до того ж необов'язковим. Звідси випливає друга теза, або «теза про триаспектність чинності»: «Чинність юридичного артефакту визначається компетенцією органу, який його створив, і належністю процедури його створення (вхідна чинність, або input-validity), визнанням його значущості адресатами (поточна чинність, або throughput-validity) та очікуваним ефектом його дії (вихідна чинність, або output-validity)». Ідея триаспектності чинності передбачає, що традиційне розуміння чинності як властивості юридичного артефакту, пов'язаної з моментом введення його в дію, тобто надання йому дійсності у межах певної процедури, охоплюється лише вхідною чинністю. Водночас інші аспекти чинності – поточний і вихідний – як правило, лишаються за межею розгляду. Це важлива ідея, оскільки вона дає змогу П. Вестерману

¹ Якщо така інтерпретація чинності все ще викликає у вас сумніви, спробуйте застосувати таку аналогію. В Україні є низка журналів і збірників, які вважаються «фаховими». Їх перелік затверджено Міністерством освіти і науки України, у них можуть публікуватися результати кандидатських і докторських досліджень. Із погляду традиційної бінарної концепції чинності усі ці журнали і збірники є абсолютно рівнозначними: статті, опубліковані в них, є «чинними» у тому сенсі, що певна їх кількість становить елемент фактичного складу, відомого як «кандидатський (докторський) мінімум». Однак більшість академічних юристів в Україні розуміє, що деякі з цих фахових видань є, так би мовити, більш фаховими, а деякі – взагалі «майже нефаховими». Чи не тому європейська й американська наукові спільноти оцінюють наукові журнали не за критерієм їх включення до певного фахового переліку, а за критерієм їхньої репутації? Якраз така логіка лежить в основі небінарної, тобто лінійної, концепції чинності, запропонованої П. Вестерману.

терман занурити чинність у соціальний контекст і показати, наскільки відмінними можуть бути акценти у її сприйнятті юристами і не-юристами в різних життєвих ситуаціях. Поточна чинність (визнання юридичного артефакту його адресатами як важливого і такого, що має значення) і вихідна чинність (очікувана результативність і загалом дієвість юридичного артефакту, наприклад, у формі примусу) відображають якраз цей соціальний контекст і дають можливість П. Вестерман звертатися до мовних конотацій чинності, які є недоступними для української (і російської) мови. Річ у тім, що ці два аспекти чинності (а особливо поточна чинність) втілюють значущість певного юридичного артефакту – поняття, яке в англійській мові, серед інших синонімів («significance», «importance», «relevance»), може позначатися також словом «validity». Таким чином, якщо якась норма іменується чинною (valid), то вона є не лише дійсною у традиційному вузькому сенсі, а й значущою для своїх адресатів. Цей смисловий відтінок закладений у саму структуру англійської мови і семантики слова «validity», а тому його доволі непросто сприйняти, використовуючи юридичний поняттєвий ряд української мови.

Тут постає важливе запитання: чи є взагалі поточна і вихідна чинність тим, що має значення для правової системи? Дійсно, у межах усталеної концепції юридичного позитивізму визнання значущості норми її адресатами, а також очікувана ефективність норми не вважаються чимось таким, що впливає на чинність цієї норми. Норма є чинною доти, доки її не скасують або не змінять, і жодні судження щодо її соціального прийняття чи дієвості на це не впливають. Для П. Вестерман цієї дилеми не існує, адже вона базується на суто юридичній інтерпретації чинності, яка, на її думку, не дає можливості включити до корпусу права джерела м'якого права. На її переконання, це насамперед юристів цікавить вхідна чинність, тоді як для більшості суб'єктів права чинність пов'язана не з тим, яким органом чи суб'єктом створено юридичний артефакт чи відповідно до якої процедури це було зроблено, а з тим, чи можна цьому юридичному артефакту довіряти в тому сенсі, що він створює певні юридичні наслідки – як для самого суб'єкта, так і для інших. Чинність заповіту, таким чином, для пересічної людини визначається не тим, якою мірою його було укладено відповідно до процедури (хоча це теж має значення), а тим, чи надає їй цей заповіт майнові чи немайнові права. Інакше кажучи, чинність тут сприймається як відповідність декларованого ефекту юридичного артефакту його реальному ефекту¹. На думку П. Вестерман, така інтерпретація чинності означає довіру до юридичного артефакту: ми розпізнаємо заповіт чи договір за певними ознаками (посвідченість нотаріусом чи підписи сторін), і цих ознак зазвичай достатньо для того, щоб визнати ці юридичні артефакти чинними. Але таке визнання можливе винятково на тлі загальної віри в те, що назагал заповіти, договори, норми тощо є чинними і мають значення.

¹ П. Вестерман влучно зазначає, що навіть заповіт, який було укладено з порушеннями закону, тобто заповіт, який, відтак, не може претендувати на [вхідну] чинність, все одно може мати поточну і вихідну чинність, оскільки він може сприйматися релевантними суб'єктами як значущий і такий, що породжує юридичні наслідки. Інакше кажучи, вхідна чинність презюмується, а тому вона є характеристикою юридичного артефакту доти, доки її не буде оскаржено і скасовано. Водночас поточний і вихідний аспекти чинності не мають статусу презумпції, а тому вони є а рїогї небінарними.

Звідси випливає третя теза, що лежить в основі авторської концепції чинності, – це «теза про розмежування чинності артефактів і чинності типів». Стисло її можна сформулювати таким чином: «Визнання певного юридичного артефакту чинним може відбуватися лише на тлі загальної віри в те, що увесь клас таких артефактів назагал є чинним». Ми визнаємо чинною (у сенсі «справжньою») банкноту у 200 грн, оскільки назагал ми довіряємо банкнотам такого типу. Однак, якщо нам довелось зіткнутися зі сфальшованою банкнотою у 200 грн, швидше за все, ми почнемо уважніше ставитися до такого класу банкнот, тобто типова чинність банкнот у 200 грн у нашому сприйнятті знизиться (у цьому випадку йдеться про поточну чинність). Та сама логіка працює і з правовими нормами: якщо назагал ми очікуємо, що норми загалом застосовуються і мають певний ефект у нашому житті, то, найімовірніше, все ми будемо підкорятися й окремій нормі (тут йдеться про вихідну чинність)¹.

Ці три тези – «теза про лінійність чинності», «теза про триаспектність чинності» і «теза про розмежування чинності артефактів і чинності типів» – формують загальний методологічний каркас концепції П. Вестерман. Вони базуються на прагненні вийти за межі суто юридичної мови й спробувати мислити про юридичні артефакти з позиції практичних ситуацій, із якими стикаються звичайні люди і в межах яких так чи інакше виникає проблема оцінки чинності цих артефактів. Існує три шляхи оцінки чинності юридичних артефактів: вхідна чинність, що виражається у їхньому походженні і дотриманні стартових умов входження до правового поля; поточна чинність, що постає як статус юридичного артефакту і його вагомість в очах учасників правового порядку; вихідна чинність, що виражає очікувані результати дії цього юридичного артефакту.

Чинність як репутація vs. чинність і репутація

Важливим аспектом концепції чинності П. Вестерман є функціональна аналогія між чинністю і репутацією. На думку дослідниці, у правовому порядку чинність виконує ту саму роль, що й репутація у неформальних системах. Оскільки чинність окремого юридичного артефакту в більшості випадків є показником того, чи можна цьому артефакту довіряти в тому, що він дійсно має декларований ефект², то можна сказати, що юридичний артефакт із високим рів-

¹ Ще одним важливим умовиводом із цієї тези є те, що вхідний, поточний і вихідний аспекти чинності є циклічно залежними. Що міцнішою є вхідна чинність норми (наприклад, вона ухвалена респектабельним органом, скажімо, ПАРЄ), тим вищою стає її поточна і вихідна чинність (держави – учасниці Ради Європи сприймають цю норму як значущу й очікують, що вона ефективно діятиме). Що більш ефективною є правова норма (тобто її вихідна чинність є високою), тим більша кількість суб'єктів сприйматиме її всерйоз, а статус органу, який створив цю норму, підвищиться, що в майбутньому стане запорукою більш високої вхідної чинності ухвалюваних ним правил. Якщо ж норма назагал ігнорується суб'єктами, яким вона адресована (тобто має низьку поточну чинність), то й її очікувана ефективність знижується («суворість законів компенсується необов'язковістю їх виконання»). Це, зі свого боку впливає на рівень загальної чинності відповідного правового порядку – якщо ігнорується одна норма, то це, як правило, веде до поступового наростання кризи легітимності правової системи загалом. Опис подібних сценаріїв залежності між трьома аспектами чинності можна продовжувати нескінченно.

² Так, чинна банкнота має декларований ефект – на неї можна щось купити, тоді як сфальшована банкнота не має декларованого ефекту, що, втім, не заважає їй такий ефект декларувати. Ідея в тому, що фальшиві банкноти можуть з'явитися лише там, де існує загальна віра в те, що

нем чинності (не забуваймо, що чинність є лінійним параметром) має високий рівень репутатії.

Аналогія з репутатією у П. Вестерман базується також на трьох аспектах: вхідному, поточному і вихідному. Про репутатію людини можна щось сказати, базуючись на її походженні (з якої вона сім'ї, яка в неї освіта і рекомендації тощо), на тому, чи сприймають її серйозно, і якщо так, то хто саме (людину можуть сприймати серйозно ті, чий думці ми довіряємо – колеги чи друзі – або ж ті, чия позиція нас навряд цікавить – наприклад, шахраї), і на очікуванні того, що людина дійсно робить те, що говорить. Інакше кажучи, позиція спеціаліста з добору кадрів, який намагається з'ясувати репутатію кандидата на вакантну посаду у його компанії, логічно і змістовно нічим не відрізняється від позиції юриста, який оцінює правило на предмет його чинності, вважає П. Вестерман. Так само, як і юрист буде орієнтуватися на думку своїх колег чи юридичного співтовариства загалом, HR-менеджер буде оцінювати репутатію кандидата на основі прийнятих у його середовищі професійних стандартів. Якщо у кандидата гарне походження й освіта, але при цьому його частенько бачать у компанії не надто респектабельних людей, або є свідчення, що його слова подекуди розходяться із ділом, то, можливо, окремі пункти резюме почнуть викликати сумніви. Юрист так само може переконатися у тому, що правило є прийнятим компетентним органом у належний спосіб, але при цьому його, до прикладу, часто ігнорують як інші юристи, так і деякі представники влади. Це поставить під сумнів вагомість цього правила як належної підстави для обґрунтування юридичної позиції.

Аналогія з репутатією є доволі яскравою і сміливою: вона ідеально вписується у пропонуваній П. Вестерман концепт чинності. Ця аналогія також дає змогу їй показати циклічну залежність трьох аспектів чинності: що більш вагомими стають поточний і вихідний аспект чинності, то більш важливим стає її вхідний аспект¹, і так далі. Однак у цієї аналогії є й зворотній бік: репутатія не завжди відіграє фундаментальну роль при визначенні того, чи довіряємо ми людині, чи ні. Наприклад, в офіційному публічному середовищі ми часто презюмуємо гарну репутатію представника влади або ж не ставимо питання щодо репутатії взагалі, якщо у нас немає жодних інших відомостей про функціонування правового порядку. До прикладу, немає нічого незвичного у тому, щоб у незнайомій країні звернутися за допомогою до поліцейського в екстреній (чи не надто) ситуації. Ми при цьому не оцінюємо поточний і вихідний аспект його статусу як чинного поліцейського: для нас у такий момент більш принциповою буде оцінка вхідної чинності такого статусу. Він одягнений як поліцейський і поводить як поліцейський – отже, він є чинним поліцейським. Звісно, це жодним чином не означає, що нам може не пощастити: або ми натрапимо на самозванця, або цей поліцейський у цю конкретну мить не на службі, або ж він загалом є поганим поліцейським і нам не допоможе. Однак у межах логічної моделі чинності юридичних правил і статусів, за відсутності достатньої інформації про функціону-

---

банкноти є назагал чинними, тобто справжніми. Це дає змогу сфальшованому юридичному артефакту – такому як підроблена банкнота – маскуватися під чинні юридичні артефакти.

¹ Як у прикладі з мафіозі: якщо загалом мафіозі користуються підтримкою серед населення, є ефективними і надійними, то принципового значення набуває функція відмежування справжніх («автентичних») мафіозі від самозванців. Тут якраз ставиться проблема вхідної чинності-репутатії.

вання правового порядку вхідна чинність є ключовим орієнтиром під час вибору нами підстав для дій (reason for action). Як видається, у концепції П. Вестерман не враховано ту обставину, що крім визначення того, чи є певний юридичний артефакт вартим довіри як підстава для обґрунтування наших вчинків, чинність має й іншу функцію, а саме – слугувати вказівкою на те, які правила є юридично обов'язковими, а які – ні.

Інакше кажучи, навіть якщо прийняти концепцію чинності як лінійного параметру, що має три аспекти, і погодитися з тим, що в межах правового порядку ми здійснюємо оцінку чинності, орієнтуючись на власний досвід щодо його функціонування, ми мусимо визнати, що для стороннього спостерігача або ж для людини, яка не має релевантного правового досвіду, різні аспекти чинності матимуть різну «вагу». При цьому, найімовірніше, саме вхідний аспект чинності буде домінуючим, просто через те, що він є найбільш очевидним і простим для оцінки, а також не вимагає наявності особистого досвіду щодо правового порядку. Якщо ми не маємо відомостей щодо того, наскільки значущим сприймається людьми якесь правило або чи є воно дієвим (тобто чи можна очікувати на якийсь результат при його застосуванні), то орієнтир належного походження – тобто чинності у традиційному вузькому значенні – відіграватиме першочергову роль.

Звісно, тут може бути контраргумент такого ґатунку: якщо ми є зовнішніми спостерігачами щодо якогось правового порядку, наприклад, перебуваємо з туристичним візитом у країні, про право якої нам відомо дуже мало, то, ймовірніше, ключовим нормативним орієнтиром для нас буде не вхідна чинність як прояв репутації цього правового порядку чи окремих його елементів, а поточна чинність. У розумінні П. Вестерман поточна чинність є колективною домовленістю щодо приписування певним артефактам правового статусу. Найпростіший спосіб визначити наявність такого статусу, а також з'ясувати, якими нормами реально послуговуються люди, – це спостерігати, як діють усі довкола. Нас при цьому може навіть не цікавити наявність чи відсутність формально встановленого правила: дії інших є в більшості випадків достатньо надійним орієнтиром для того, щоб не сумніватися у правомірності обраної моделі поведінки, оскільки типова поведінка інших сприймається нами як свідчення існування певної колективної домовленості щодо статусів і правил. Однак такий аргумент, як видається, є хибним.

Тут можна використати ідею Д. Регана щодо правила-індикатора [5]. Правило-індикатор є своєрідним проміжним етапом між нормативною системою на кшталт права і нашою свідомістю. Воно є достатньо абстрактним, аби поширюватися на доволі широке коло ситуацій, але при цьому достатньо конкретним, аби бути ефективною підставою для наших рішень і вчинків. Найпростіший приклад правила-індикатора – це правило «Я маю дотримуватися правових норм, що походять від держави». Таке правило може бути як явно артикульованим, так і латентним. Д. Реган вважає, що ми формуємо правило-індикатор на основі власного життєвого досвіду, який підказує нам найбільш ефективну й раціональну модель поведінки, наприклад, орієнтуватися на офіційну правову систему. При цьому важливо мати на увазі, що правило-індикатор саме собою не є частиною цієї правової системи, воно є радше особистим вказівником: за певного кола обставин і ситуацій – орієнтуйся на приписи правових норм [5, 1003–1018].

Залежно від особистого досвіду і того, що підказує здоровий глузд, правило-індикатор може бути й іншим, наприклад «Слідуй тому, як роблять усі». Таке правило може допомогти у ситуації, коли інших орієнтирів просто немає, і ми будемо його використовувати доти, доки не сформуємо нове, більш надійне правило-індикатор. Правило-індикатор є нашим особистим орієнтиром у світі нормативних систем, це такий собі маяк, який ми самі для себе встановлюємо і використовуємо в різних ситуаціях залежно від власного досвіду.

Ідея правила-індикатора є доволі простою і в чомусь навіть самоочевидною. Вона дає змогу окреслити коло обставин і ситуацій, коли дотримання правил є раціональним вибором людини. Насправді, правило-індикатор може вказувати нам на те, що дотримуватися офіційних правових приписів немає сенсу, бо це далеко не найефективніший шлях і є простим гаянням часу. Скажімо, якщо ми потрапили в ситуацію, коли щодо нас скоєно правопорушення (наприклад, обікрали на ринку), то правило-індикатор, залежно від нашого особистого досвіду і загального знання про правовий порядок, може зорієнтувати нас або на те, щоб звернутися у поліцію, або на те, щоб звернутися до друга, який має потрібних знайомих у тіншовому світі крадіїв, і який, відтак, допоможе нам вирішити таку неприємну ситуацію. Вибір того чи того правила-індикатора залежатиме від того, яке з них вказує на більш ефективну і надійну модель поведінки в конкретних умовах.

Тепер, коли функціональне призначення правила-індикатора є зрозумілим, можна спробувати екстраполювати його на проблему чинності. Якщо ми опинилися у ситуації, коли наш особистий досвід щодо правового порядку не створює більш надійного правила-індикатора, ніж «Слідуй тому, як роблять усі» (наприклад, у країні, права якої ми не знаємо), то, як впливає із концепції П. Вестерман, ми тим самим здійснюємо оцінку репутації правил і статусів на основі поточної чинності. Проблема тут полягає у тому, що правило-індикатор не завжди орієнтує на правила деякої нормативної системи, понад те, існування правила-індикатора не є підтвердженням існування правила, на яке воно вказує. Наприклад, якщо правило-індикатор вказує підкорюватися правилам офіційної правової системи, це не означає, що офіційна правова система містить увесь набір правил, на які гіпотетично може вказувати правило-індикатор. Скажімо, добропорядний громадянин керується правилом-індикатором «Я маю дотримуватися правових норм, які походять від держави», оскільки вважає, що для нього це найефективніший і найдоцільніший варіант. Цим самим правилом він може керуватися і тоді, коли не знає, чи говорить щось офіційна правова система про конкретну ситуацію, у якій цей громадянин опинився. З точки зору громадянина це означатиме або вироблення нового правила-індикатора спеціально для таких ситуацій, або модифікацію й уточнення існуючого (наприклад, «Я маю підкорюватися правилам офіційної правової системи, але якщо право нічого не говорить про ті чи інші ситуації, то в таких випадках я маю керуватися власним почуттям справедливості»). Отже, правило-індикатор може працювати і там, де жодного правового регулювання немає¹.

¹ Приклад, на якому Д. Реган розглядає суть правила-індикатора, взагалі звучить як «Я (професор) не маю займатися сексом зі своїми студентками». Очевидно, якщо відкинути етичний аспект цього правила, воно не містить жодної відсилки до офіційної правової системи як такої – це просто правило-індикатор, вироблене на основі власного життєвого досвіду професора.

Повертаючись до функціональної аналогії між чинністю і репутацією, слід зазначити, що коли правило-індикатор вказує нам «діяти як усі» за відсутності релевантного особистого досвіду або достатнього знання про функціонування правового порядку (повторюся, що в інтерпретації П. Вестерман це означатиме оцінку поточної чинності правил), ми можемо мати два можливих варіанти. З одного боку, таке правило-індикатор може вказувати на поведінку всіх як надійний критерій того, що наша власна поведінка нічого не порушує, і при цьому ми виходимо з того, що поведінка всіх інших відповідає офіційним (або принаймні загальноприйнятим) правилам. З другого боку, таке правило-індикатор може вказувати на поведінку всіх як критерій для нашої власної поведінки, але при цьому поведінка всіх інших може взагалі не бути наслідком слідування жодним приписам і бути просто звичною чи типовою поведінкою. По суті, тут ми маємо той самий хрестоматійний приклад із носінням капелюха в церкві, який наводить Г. Харт, коли говорить про розмежування внутрішнього і зовнішнього погляду на право: для зовнішнього спостерігача будь-яка повторювана поведінка членів певної спільноти буде виглядати однаково і не вказувати на існування чи неіснування правила, яке таку поведінку може приписувати [6, 17–21]. Отже, коли йдеться про чинність як репутацію, її поточний чи вихідний аспекти можуть взагалі не вказувати на існування якогось правила чи статусу.

Таким чином, із позиції зовнішнього спостерігача, розгляд чинності як репутації може призвести до того, що він буде оцінювати чинність правила, якого не існує, і приписувати звичній поведінці статус юридично значущої поведінки, оскільки саме на це може вказувати поточна і вихідна чинність. При цьому не варто сприймати зовнішнього спостерігача в його ідеальному вигляді — як у прикладі з іноземцем у чужій країні. У достатньо розгалужених правових системах ми самі маємо всі шанси відчути себе іноземцями й стати на позицію зовнішнього спостерігача, коли вперше стикаємося із тими пластами правового порядку, які раніше були для нас невідомими. У таких ситуаціях поточна і вихідна чинність можуть вести нас хибною стежиною вбік від тієї раціональної моделі, яку підказує нам правило-індикатор. У якийсь момент ми можемо усвідомити, що поточна і вихідна чинність була приписана нами тому, що взагалі не є правилом чи статусом або має до права, у кращому випадку, опосередковане відношення. Інакше кажучи, не відкидаючи усієї значущості поточної і вихідної чинності, вхідна чинність — тобто саме той її аспект, який традиційно й іменується чинністю як такою — є у більшості випадків принциповим критерієм визначення, яка саме модель поведінки від нас очікується, тоді як оцінка поточної і вихідної чинності є другорядним завданням. Тобто перефразовуючи саму П. Вестерман, щоби оцінити поточну і вихідну чинність правила чи статусу, ми маємо спочатку встановити, чи мають вони взагалі вхідну чинність!

Отже, можна дійти висновку, що вагомість поточної і вихідної чинності може оцінюватися лише тоді, коли ми маємо релевантний досвід щодо функціонування правового порядку. Якщо такий досвід із різних причин для нас недоступний, вхідна чинність лишається єдиним надійним орієнтиром, на який може вказувати правило-індикатор. Усе це наводить на думку, що варто говорити не про чинність як репутацію, а про чинність і репутацію. Врешті-решт, поточний і вихідний аспекти чинності говорять не так про те, чи є правило, статус чи будь-який інший юридичний артефакт належною підставою для наших дій, як про те,

наскільки ця підстава є надійною і прийнятною, наскільки на неї можна розраховувати. Належність підстави і її надійність, як видається, є різними аспектами правового порядку. Тому, хоча репутація юридичного артефакту і є важливою, а подекуди навіть вирішальною, вона не є критерієм належності цього юридичного артефакту. Отже, репутація охоплює не всі елементи чинності, а лише поточний і вихідний. У своїй основі чинність насамперед асоціюється з її вхідними параметрами, тоді як оцінка поточного і вихідного аспектів чинності здійснюється тоді, коли юридичний артефакт застосовується або розглядається як підстава для дії. Таким чином, розуміння чинності П. Вестерман дає збій, коли йдеться про її функцію розмежування юридичних і не-юридичних правил.

За межами чинності: авторитетність права

Отже, як ми встановили, прийняття позиції щодо триаспектного характеру чинності загалом не спростовує того факту, що функціонально чинність більшою мірою зосереджена в межах її вхідного виміру. Це означає, що саме те, яким чином юридичні артефакти – норми, договори, заповіти тощо – набувають свою юридичну силу, часто є визначальним при відповіді на запитання, чи є ці артефакти належними підставами для дій. Однак, що робити у випадку, коли вхідна чинність юридичного артефакту є сумнівною чи невизначеною? Чи означає це автоматично відмову цьому артефакту в чинності взагалі? Саме з цих питань починає свій перегляд концепту чинності П. Вестерман, маючи на увазі м'яке право – феномен, теоретичний потенціал якого є колосально недооціненим у вітчизняній юриспруденції.

П. Вестерман вважає, що м'яке право є чинним у тому, що воно може визнаватися релевантними акторами як таке, що має значення і слугує підставою для дій, а також у тому, що його очікувана ефективність є достатньо високою для того, аби враховувати можливі наслідки недотримання його приписів. Інакше кажучи, не маючи власної вхідної чинності, м'яке право може характеризуватися доволі високим ступенем поточної і вихідної чинності. Я наголосив на слові «власної» тому, що увесь каркас чинності м'якого права базується на чинності твердого права. Якщо в межах певного правового порядку тверде право є належним чином встановленим, таким, що сприймається серйозно його адресатами, а також є дієвим у тому, що створює наслідки для правопорушників, то м'яке право намагається виглядати схожим на тверде право. У межах соціальної системи, в якій правила назагал мають значення і їх дотримуються, м'яке право має усі шанси бути системою чинних правил. Якщо ж тверде право у соціальній системі назагал ігнорується або є не надто ефективним, то й м'яке право тут навряд чи «виживе», оскільки, не маючи власного джерела поточної чинності, воно «паразитиє» на твердому праві.

М'яке право загалом є проблемним поняттям, яке, власне, демонструє необхідність вироблення нових підходів до розуміння чинності. З одного боку, воно може не бути чинним у традиційному вхідному значенні, бо, як відомо, саме вхідна чинність, якої у м'якого права немає, виконує функцію відмежування юридичних правил від не-юридичних. Це означає, що м'яке право не є правом – принаймні в класичному хартівському чи кельзенівському розумінні. При цьому тверде право усе частіше посилається на м'яке право, тим самим надаючи йому

вхідної чинності пост-фактум, коли воно вже має поточну та/або вихідну чинність. Утім, чи перетворює це м'яке (не-)право на право, є дуже неоднозначним питанням¹. З другого боку, поширення м'якого права у правових системах сучасності призводить до того, що статус актів м'якого права може розцінюватись як не менш, або навіть більш, високий, аніж статус деяких актів твердого права. Тобто релевантні актори можуть розцінювати м'яке право як більш значуще, ніж тверде право. Чи не достатньо цього для того, щоб погодитися із можливістю визнання правила юридичним навіть за відсутності вхідної чинності? Я вважаю, що достатньо, оскільки м'яке право може певний час існувати й бути дієвим навіть в ізолюваному стані, коли до нього не відсилають жодні акти твердого права, і все, на чому воно тримається, – це його використання суб'єктами права.

Утім, як видається, для осмислення проблеми м'якого права і його місця у системі сучасного права необхідно вийти за межі традиційних питань чинності, навіть з урахуванням суттєвого переосмислення цього концепту, здійсненого П. Вестерман. Якщо м'яке право здатне бути більш значущим в очах суб'єктів права, ніж тверде право, то критерій чинності навряд є доцільним критерієм їх співвідношення. Тут радше йдеться про їх авторитетність – поняття, до якого нечасто звертаються у вітчизняній теорії права. Фундаментальну теорію авторитетності права розробив Дж. Раз у циклі праць із правової і політичної філософії [7; 8]. Не маючи на меті відтворювати усю лінію його аргументації, зазначу лише, що концепт авторитетності базується на трьох тезах.

Перша теза – це «теза про залежність»: «усі авторитетні директиви мають базуватися на підставах (reasons²), які вже самостійно застосовуються суб'єктами, на яких ця директива спрямована, і які є релевантними в умовах, що підпадають під цю директиву». Тут ідеться про те, що авторитетність правила базується на тому, що воно загалом слідує тим усталеним патернам, які є характерними для певної спільноти, і які, відтак, утворюють систему причин для дій (reasons for action)³.

---

¹ Іноді у цьому контексті трансформація конкретного акта м'якого права розглядається під кутом зору його формальної легалізації: якщо до цього акта відсилають джерела твердого права, наприклад, акти парламенту чи уряду, то такий акт набуває статусу, який можна порівняти до твердого права. Утім, це все залежить від типу м'якого права, яке є надзвичайно різноманітним. До прикладу, нещодавно в Україні набули чинності нові Правила оформлення дисертацій, введені в дію наказом Міністерства освіти і науки України – актом твердого права. Ці вимоги, серед іншого, містять вказівку на можливість оформлення бібліографії дисертації відповідно до правил найбільш поширених у науковому середовищі стилів – Harvard Citation Style, Chicago Manual of Style, OSCOLA тощо. Ці правила оформлення бібліографії є актами м'якого права, оскільки вони не затверджені жодним офіційним органом і їх чинність базується винятково на тому, що науковці ці стилі використовують, а наукові журнали вимагають дотримання їх вказівок (поточна чинність). Чи означає легалізація Міністерством освіти і науки України чиказького стилю цитування надання Chicago Manual of Style (16th edn.) статусу джерела твердого права? Очевидно, що ні, оскільки жодного юридичного статусу ця збірка правил щодо оформлення бібліографії не набула, і так само не можна говорити про те, що цей документ, який розроблено Чиказьким університетом, було інкорпоровано до правової системи України. Однак зовсім іншою може бути ситуація з такими актами м'якого права, як внутрішні акти міжнародних організацій, наприклад, Ради Європи. Різноманітні комюніке, найкращі практики, рекомендації експертів тощо, які не є актами твердого права, можуть поступово набувати такого статусу внаслідок їхньої імплементації державами.

² Поняття «reasons» – ще один приклад багатозначності чималої кількості англомовних термінів. Це слово має широку палітру значень: причина, підстава, сенс, мета тощо.

³ Про поняття причин для дій у концепції Дж. Раза див., наприклад, статтю С. Касаткіна [9].

Друга теза – це «теза нормального виправдання»: «нормальний шлях для встановлення того, що одна особа є авторитетом для іншої, передбачає, що особа, яка визнає такий авторитет, вірогідно, буде краще послуговуватися підставами для дій, якщо вона прийматиме директиви авторитетної особи і намагатиметься слідувати їм, аніж якщо вона прагнучиме послуговуватися підставами самостійно». Інакше кажучи, якщо я визнаю авторитет якоїсь особи, то це означає, що я робитиму краще те, що я зазвичай роблю, якщо керуватимуся вказівками цієї особи, аніж якщо я буду керуватися своїми власними підставами – навіть якщо мої власні підстави повністю збігаються із підставами авторитетної особи.

Нарешті, третя теза – найбільш важлива для нас у контексті розгляду чинності м'якого права – це «теза про заміщення»: «факт, що авторитетна установа вимагає виконання певної дії, є підставою для дії, що не додається до інших існуючих підстав, релевантних у певній ситуації, але має заміщувати і витіснити існуючі підстави». Теза про заміщення означає, що право підміняє собою існуючі підстави для дії, і це, власне, є ключовим показником його авторитетності. Понад те, заміщення підстав означає, що для суб'єктів більш неприпустимим або принаймні недоцільним є звернення до заміщених підстав. Наприклад, якщо правовий режим Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод розглядати під кутом зору концепції авторитетності права, то можна побачити це заміщення. На момент ухвалення Конвенція базувалася на первинних підставах – прагненні захистити права людини, утвердити їх значення в європейських спільнотах тощо. Що більш ефективними ставали механізми Конвенції, тим більш помітним ставало заміщення. При подачі скарги до Європейського суду з прав людини більше недоцільно звертатися до первинних причин, навіяних пафосом прав людини, достатньо довести, що певні дії держави порушують Конвенцію. Так само в національному праві ми подаємо позов проти людини, яка порушила договір, не тому, що ця людина вчинила нечесно (хоча цей мотив теж може мати значення), а тому, що вона порушила конкретне правило. Звернення до моральної підстави буде розглядатися судом як недоцільне – цивільне право витіснило її, відбулося заміщення підстави для дії, так само, як Конвенція витіснила підстави, які стали свого часу причиною її прийняття. В ідеалі, заміщення відбувається тоді, коли замість того, щоб обґрунтовувати причини своїх дій, суб'єкти права просто кажуть: «Так вимагає право»¹.

Ідея авторитетності права дає змогу зняти теоретичну напругу між відсутністю у м'якого права вхідної (формальної) чинності і необхідністю його включення до корпусу чинного права. Загалом не має значення, чи є певне правило формально чинним, якщо воно ефективно заміщує підстави для дій, а отже, слугує авторитетною вказівкою при виборі моделі своєї поведінки.

¹ Тут слід зробити ремарку: заміщення підстав не означає, що вони повністю виключаються із дискурсу. Право може поставати певною завісою, яка відділяє нас від первинних підстав, – такою собі шторою на вікні. Однак якщо первинні підстави стають знову значущими або право показує свою неефективність у справі їх заміщення, то ці підстави знову почнуть діяти і до них будуть звертатися при обґрунтуванні дій – як яскраве світло за вікном, що пробивається крізь штори. Так, якщо в якийсь момент Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод почне втрачати свою авторитетність, то природним чином відбудеться повернення до тих підстав, які вона свого часу витіснила.

Заміщення підстав може відбуватись як у межах твердого права, так і в межах м'якого права, й останнє може бути більш ефективним у цьому завдяки мережевого ефекту¹. Вхідна чинність, відтак, ніби поглинається у процесі оцінки авторитетності правила, стає лише одним із критеріїв (і часто далеко не визначальним) цієї оцінки.

Авторитетність, як видається, є більш доцільним еквівалентом репутації, ніж чинність, а також незрівнянно більш багатогранним і складним феноменом. Очевидно, авторитетність права залежить від того, наскільки високою є репутація як окремих правил, так і правового порядку загалом. Однак велика перевага авторитетності, порівнюючи з чинністю, полягає у тому, що цей термін не викликає асоціацій із певними конвенційними значеннями і смислами, які можуть спотворити інтерпретацію концепту.

Висновки

П. Вестерман запропонувала експериментальний підхід до поняття чинності, який, безсумнівно, ставить низку цікавих теоретичних і практичних питань. Її бачення чинності як триаспектного феномена, що може мати різні ступені й прояви, зумовлює певний зсув у сприйнятті багатьох традиційних концептів, таких як юридична сила, дійсність права, дієвість права, легітимність, легальність тощо. Утім, незважаючи на прогресивний та оригінальний характер, ця концепція не завжди повною мірою відповідає на ті питання, які зазвичай ставлять перед теорією юридичної чинності. Найбільшою проблемою тут є зв'язок між чинністю і нормативністю, який за пропонованого нідерландською дослідницею підходу стає доволі розмитим і неочевидним. У цьому може допомогти ідея авторитетності права, яка дає змогу оцінити правові правила не з точки зору їх чинності, а з позицій ефективності у заміщенні первинних підстав для дій. Авторитетність права поглинає більшість питань, асоційованих із проблематикою чинності, але при цьому не витісняє їх і не підриває їх значущості. Як видається, чинність усе ще має значення: і як поріг нормативності, і як показник релевантності правил. У пошуках чинності, втім, принципово не загубити саме право.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Ellis J. Shades of Grey: Soft Law and the Validity of Public International Law / J. Ellis // Leiden Journal of International Law. – 2012. – Vol. 25. – № 2. – P. 313–334.*
2. *Klabbers J. The Undesirability of Soft Law / J. Klabbers // Nordic Journal of International Law. – 1998. – Vol. 67. – № 4. – P. 381–391.*
3. *Кельзен Г. Чисте правознавство. З додатком: Проблема справедливості / Г. Кельзен. – К. : Юніверс, 2004. – 495 с.*

---

¹ Мережевий ефект часто використовується при поясненні природи м'якого права. Його суть полягає у тому, що цінність певного продукту зростає пропорційно зростанню кількості його користувачів. Класичним прикладом мережевого ефекту є мова – що більше людей говорить певною мовою, тим більш цінною стає ця мова з точки зору необхідності її вивчення. М'яке право тут осмислюється подібно до мови – усілякі стандарти і кодекси поведінки базуються на тому, що їх поділяє значна кількість суб'єктів, а тому для окремого суб'єкта стає вигідно поділяти ці стандарти і кодекси поведінки, оскільки це зменшує його транзакційні витрати і дає змогу більш ефективно здійснювати координацію з іншими суб'єктами. Детально ідею мережевого ефекту при поясненні м'якого права розглядає, наприклад, Б. Друзін: [10, 2–3].

4. Булыгин Е. В. Избранные работы по теории и философии права / Е. В. Булыгин ; под ред. М. В. Антонова, Е. Н. Лисанюк, С. И. Максимова. – СПб. : Алеф-Пресс, 2016. – 476 с.
5. Regan D. H. Authority and Value: Reflections on Raz's Morality of Freedom / D. H. Regan // Southern California Law Review. – 1998. – Vol. 62. – P. 995–1096.
6. Харт Г. Л. А. Понятие права / Г. Л. А. Харт ; под ред. Е. В. Афонасина, С. В. Моисеева. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского университета, 2007. – 302 с.
7. Raz J. The Authority of Law: Essays on Law and Morality / J. Raz. – 2nd edn. – New York : Oxford University Press, 2009. – 360 p.
8. Raz J. The Morality of Freedom / J. Raz. – Oxford : Oxford University Press, 1988. – 434 p.
9. Касаткин С. Н. Философия права Джозефа Раза: моральная (само)легитимация института права и методологический проект универсальной теории права / С. Н. Касаткин // Российский ежегодник теории права / под ред. А. В. Полякова, М. В. Антонова. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского государственного университета, 2009. – Вып. 2. – С. 152–157.
10. Druzin B. H. Why Does Soft Law Have Any Power Anyway? / B. H. Druzin // Asian Journal of International Law. – 2016. – P. 1–18.

REFERENCES

1. Ellis J. Shades of Grey: Soft Law and the Validity of Public International Law, *Leiden Journal of International Law*, 2012, vol. 25, no. 2, pp. 313–334.
2. Klabbers J. The Undesirability of Soft Law, *Nordic Journal of International Law*, 1998, vol. 67, no. 4, pp. 381–391.
3. Kelsen H. Chyste pravoznavstvo. Z dodatkom: Problema spravedljivosti [Pure theory of law. With supplement: A problem of justice], Kyiv, 2004.
4. Bulygin E. Izbrannyye raboty po teorii i filosofii prava [Selected works on theory and philosophy of law], Saint-Petersburg, 2016.
5. Regan D. H. Authority and Value: Reflections on Raz's Morality of Freedom, *Southern California Law Review*, 1998, vol. 62, pp. 995–1096.
6. Hart H. L. A. Poniatie prava [Concept of law], Saint-Petersburg, 2007.
7. Raz J. The Authority of Law: Essays on Law and Morality, New York: Oxford University Press, 2009, 360 p.
8. Raz J. The Morality of Freedom, Oxford: Oxford University Press, 1988, 434 p.
9. Kasatkin S. N. Filosofia prava Jozefa Raza: moralnaya (samo)legitimatsiya insituta prava i metodologicheskiiy proekt universalnoy teorii prava [Joseph Raz's legal philosophy: moral (self)legitimation of the institute of law and methodological project of a universal legal theory], *Possiyskiy iezhegodnik teorii prava*, 2009, vol. 2, pp. 152–157.
10. Druzin B. H. Why Does Soft Law Have Any Power Anyway? *Asian Journal of International Law*, 2016, pp. 1–18.

Горобець К. В. Чинність, авторитетність і репутация: рефлексії щодо статті П. Вестерман

Анотація. Стаття П. Вестерман пропонує свіжий погляд на феномен юридичної чинності, заснований на лінійності її оцінки й постулаті про три аспекти чинності окремих юридичних артефактів. У цій статті наводяться деякі контраргументи щодо підходу, пропонуваного нідерландською дослідницею, а саме щодо аналогії між чинністю та репутациєю. Зокрема, показано, що оцінка чинності юридичних артефактів здебільшого здійснюється на основі її вхідного аспекту.

Пропонується розглядати проблематику чинності у зв'язку з ідеєю авторитетності права. Це дає змогу подолати розбіжність в інтерпретаціях чинності в різних її проявах.

Ключові слова: юридична чинність, репутація норм, авторитетність права, правило-індикатор.

Горобець К. В. Действительность, авторитетность и репутация: рефлексии о статье П. Вестерман

Аннотация. Статья П. Вестерман предлагает свежий взгляд на феномен юридической действительности, основанный на линейности ее оценки и постулате о трех аспектах действительности отдельных юридических артефактов. В этой статье приводятся некоторые контраргументы относительно подхода, предлагаемого нидерландской исследовательницей, а именно аналогии между действительностью и репутацией. В частности, показано, что оценка действительности юридических артефактов в основном осуществляется на основе ее входного аспекта. Предлагается рассматривать проблематику действительности в связи с идеей авторитетности права. Это позволяет преодолеть расхождения в интерпретациях действительности в различных ее проявлениях.

Ключевые слова: юридическая действительность, репутация норм, авторитетность права, правило-индикатор.

Gorobets K. Validity, Authority, and Reputation: Reflections about P. Westerman's Article

Summary. P. Westerman's article proposes a fresh view on the phenomenon of legal validity, based on non-binary character of its assessment and on the postulate of the threefold validity of legal artefacts. This article contains some counterarguments against the Dutch researcher approach, especially concerning the analogy between validity and reputation. It is shown that an estimation of validity of legal artefacts is usually being carried out based on input-validity. It is also proposed to assess the problem of validity within the idea of authority of law. It allows to overcome the discrepancy of different aspects of validity.

Key words: legal validity, reputation of rules, authority of law, indicator-rule.